

„ВИСТАВКА ПРОМИСЛІВ І РУКОДІЛЛЯ” 1851 Р. У ЛЬВОВІ ЯК ЧИННИК ІДЕНТИЧНОСТІ ЛЬВІВСЬКОЇ ШКОЛИ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА

Король С., кандидат мистецтвознавства, науковий працівник

Інститут народознавства НАН України

Анотація. Стаття досліджує невідому сторінку українського декоративно-прикладного мистецтва – львівську виставку промислів і рукоділля в 1851 р. У ній розкриваються обставини її появи та організації. Проблему розглядається у контексті широкого процесу розвитку західноєвропейського прикладного та декоративного мистецтва середини XIX ст.

Ключові слова: виставка, промисли, школа, декоративно-прикладне мистецтво.
Аннотация. Король С. **Выставка промыслов и рукоделия 1851 г. во Львове как фактор идентичности львовской школы прикладного и декоративного искусства.** Статья исследует неизвестную страницу украинского декоративно-прикладного искусства – львовскую выставку промыслов и рукоделия в 1851 г. В ней раскрываются обстоятельства ее появления и организации. Вопрос рассматривается в контексте широкого процесса развития западноевропейского прикладного и декоративного искусства в середине XIX века.

Ключевые слова: выставка, промыслы, школа, декоративно-прикладное искусство.

Annotation. Korol' S. *The Lviv industry and craft exhibition 1851 as a factor of identity of lviv's applide and decorative school of art.* The article considers the unknown page in the history of the ukrainian applide and decorative art – the Lviv industry and craft exhibition in 1851 and discovers circumstances of its appearance and organization. This problem has been taken in completed context with the wide process in the westeuropean applide and decorative art both designs in the middle of the 19th century.

Key words: exhibition, craft, school, applide and decorative art.

Формулювання проблеми. У науковій діяльності часто трапляються ситуації, коли в пошуках необхідного матеріалу доводиться перегортати гори літератури, зазнавати невдач, але підбадьорювати себе і знову братися за пошуки. Отак, шукаючи інформацію для творчої біографії одного із львівських художників XIX ст., трапився нам цікавий матеріал, який стосувався організації і проведення у Львові художньо-промислової виставки у 1851 р. При детальнішому ознайомленні з темою, з'ясувалося, що, невідомий і раніше ніким не опрацьований, цей матеріал відкриває нову сторінку в історії львівського мистецького осередку. Цей випадок підвів нас до думки, що історія професійних осередків українського декоративно-прикладного мистецтва XIX ст. вивчена недостатньо. Однією з причин є та, що матеріал з цієї проблеми залишається неопрацьованим в архівах та розсіяним по різних періодичних виданнях. Тому публікація бодай яких відомостей сприятиме глибшому і більш об'єктивному осмисленню історії декоративно-прикладного мистецтва України.

Метою нашої статті є необхідність увести в науковий обіг інформацію про першу львівську виставку промислів і рукоділля, яка відбулася у 1851 році, а також показати, що професійне декоративно-прикладне мистецтво розвивалося особливо активно там, де були стійкі традиції народного ремесла. Сподіваємося, що цей епізод допоможе зрозуміти деякі особливості формування українського професійного декоративно-прикладного мистецтва, а також зможе доповнити історію його розвитку.

Стаття виконана за планом НДР Інституту народознавства НАНУ.

Виклад основних результатів наукового дослідження. Говорячи про львівську школу декоративно-прикладного мистецтва як про предмет наукового дослідження, вчені, самі художники і всі, хто цікавиться історією українського мистецтва, передовсім, мають на увазі яскравий розвиток цього осередку мистецької думки у XX столітті. Надзвичайна творча активність як окремих художників, так і чисельних львівських мистецьких колективів й угруповань у першій третині XX ст., безсумнівно досягнення видатних особистостей і педагогів із коледжу ім. І. Труша та Львівської національної академії мистецтв створили і продовжують творити цілу епоху в історії українського мистецтва і дизайну. Проте вести пошуки початків цього явища належить ще у процесах, які відбувалися у мистецькому житті Львова і Галичини у XIX ст. Зрештою, такі події, як відкриття Львівського музею художніх промислів у 1874 р., заснування

першої львівської художньо-промислової школи у 1876 р. (до 1896 р. у Галичині було відкрито ще 14 промислових шкіл), організація мистецьких товариств, кооперацій та спілок, активна виставкова діяльність, насамперед, проведення краєвих художньо-промислових виставок у 1877 та особливо у 1894 рр. на сьогоднішній день уже стали предметом детального вивчення [1]. Але й у цих подій були свої першопричини і передумови. Про одну з них – виставку промислів і рукоділля у Львові у 1851 р. власне й піде мова.

Художньо-промислові виставки як спосіб презентації досягнень дизайнерської думки з'явилися у Західній Європі наприкінці XVIII ст. Ідея ця належала маркізові Давезу, котрий у 1798 р. організував в Мезон д'Орсе виставку севрської порцеляни, гобеленів та інших виробів не лише державних, але й приватних мануфактур [2, 472]. У тому ж році, після повернення з італійської кампанії, Наполеон наказав збудувати на Марсовому полі в Парижі „Святинню індустрії” – тимчасовий павільйон для виставки, надавши їй таким чином державного розмаху [3, 371]. У ній взяло участь 110 експонентів. В організованій у Луврі 1801-го р. виставці взяло участь уже 229 учасників, шістдесятьох з них було нагороджено медалями і відзнаками. Ця виставка стала знаменитою тим, що на ній вперше публічно виступив Жакард.

З кожною наступною виставкою кількість експонентів непинно зростала. Так, у виставці 1834 р., яку було розгорнуто на площі Конкордії у Парижі, брало участь уже 2477 учасників, а у наймасштабнішій виставці 1849 р., для якої на Єлисейських полях було збудовано спеціальну споруду, взяло участь 4494 ремісники і фабриканти [2, 472].

На відміну від Франції чи Німеччини Велика Британія не мала традиції проведення виставок дизайну й індустрії, хоча ще у 1754 р. у Лондоні було створено „Товариство заохочення мистецтв, наук і мануфактури”, а різноманітні „базари існували для обміну місцевої продукції” [3, 303]. Під впливом паризьких виставок та завдяки діяльності принца Альберта на посаді президента Товариства в Англії було організовано виставки у 1847 та 1849 рр. Успіх останньої з них спонукав принца Альберта подбати про організацію вже наступного разу міжнародної виставки, на якій було представлено досягнення мистецтва й індустрії різних європейських країн [2, 472].

За даними 1851 року британської газети „Morning Chronicle” у першій половині XIX ст. художньо-промислові виставки відбулися, окрім згаданих Франції та Англії, в Німеччині (Мюнхен, Штутгарт, Дрезден, Ляйпціг та ін.), у Бельгії (Брюссель), Голландії (Гарлем), Швеції (Стокгольм), Іспанії (Мадрид), Росії (Петербург, Москва, Варшава) тощо [4, 453-454]. До слова, у 1837 р. така виставка була проведена на теренах України, а саме у Полтаві з нагоди „подорожі Росією спадкоємця цісаревича Олександра Миколайовича” [5, 338]. Ця виставка могла би бути предметом окремого розгляду, зазначимо лише, що, окрім сільськогосподарсько-промислових відділів, на ній окремо був представлений художньо-ремісничий відділ [5, 338].

Австрія, яка активно і систематично організовувала художньо-промислові виставки, могла би, навіть, оспорювати першість у цій галузі із Францією, оскільки на теренах монархії Габсбургів першу виставку було влаштовано у Празі в 1792 році з нагоди коронації цісаря Леопольда II на чеського короля. Загалом, у першій половині XIX ст. в австрійській монархії відбулося 16 художньо-промислових виставок у таких містах, як Прага, Мілан, Венеція, Клягенфурт, Грац та Відень [6, 832].

До сорокових років XIX ст. Галичина і Львів не брали жодної участі у тих виставках, оскільки, з індустріального погляду, Галичина була відсталою аграрною провінцією австрійської імперії зі стійкою практикою розвитку традиційних кустарних ремесел. Однак у 40-ві рр. XIX ст., у зв'язку з інтенсивним розгортанням виставкової діяльності в Європі і в Австрії зокрема, з'явилися реальні перспективи виходу продукції традиційного кустарного виробництва на загальнодержавний та міжнародний ринок. Ось, що з приводу наближення промислової виставки у Відні й участі у ній Галичини писав про стан розвитку і перспективи галицького ремісництва та промислів Едвард Томашек – професор політології і політичного права львівського університету, член галицької торгової комісії: „Художньо-промислові виставки стають сьогодні національною справою кожної країни... Поширення цієї інституції цілою цивілізованою Європою є промовистим свідомством її практичної вартості та її впливу на розвиток промисловості” [6, 831-832]. „Але, – продовжує автор, – не та виставка є найкращою, яка представить найбільше найрізноманітніших „штучних” (тут треба розуміти машинних, фабричних – С.К.) виробів”, а та „яка дасть правдивий образ та сучасний стан індустрії цілого краю” [6, 833]. Автор висловлює глибоке переконання у тому, що: „Ремісники з міст, а тим паче зі Львова, наприклад, столярі, бляхарі, кравці, цілковито у стані посісти на виставці почесне місце навіть своїми буденними виробами, а тим більше – майстерними витворами, призначеними спеціально на виставку” [7, 840]. „У Галичині налічується близько 30 тисяч, так званих, „поліційних” і понад 12 тисяч комерційних ремісників, які своїми виробами покривають більшу половину потреб краю. Серед перших значаться ті, що виготовляють горілку (їх близько 3000), понад 200 миловарів, 400 слюсарів, понад 1600 кравців, близько 800 столярів, а також 120 котлярів, 1200 ковалів і дротярів, більш, ніж 130 панчішників, близько 3000 ткачів, 130 поворозників [8], 850 кушнірів, понад 300 грабарів, 400 стельмахів та 800 гончарів тощо” [7, 840]. Головна думка, яку хотів донести автор до читачів, полягала у тому, що жодна країна не в стані забезпечити себе усім необхідним та що оригінальні вироби галицьких ремісників є цілком конкурентноздатними, тому з ними треба виходити на ширший ринок. Однак зазначимо, що попри таку оптимістичну оцінку розвитку галицького кустарного виробництва, яку дав Е. Томашек, на віденській промисловій виставці, яка відкрилася у травні 1845 р. серед 1700 виробів лише 15 було з Галичини [9, 375].

На такому загальному тлі становища різноманітних промислів та видів декоративно-прикладного мистецтва в умовах інтенсивного виставкового руху організація у Львові першої художньо-промислової виставки у липні 1851 р. виглядає закономірною. Наголосимо, що влаштування виставки хронологічно випереджає такі події, як заснування художньо-промислових шкіл, музеїв та товариств, отже цілком справедливо розглядати її саме як фактор інтенсифікації процесів розвитку, а, подекуди, й відродження традиційних народних промислів, формування системи художньо-промислової освіти та професіоналізації у галузі декоративно-прикладного мистецтва. Проведення в травні того ж року у Лондоні масштабної міжнародної художньо-промислової виставки та детальна поінформованість про неї галичан на шпальтах „Львівської газети”, на нашу думку, надали додаткового стимулу організаторам виставки.

Деякі слова про лондонську виставку. Власне для неї у 1850 – 1851 рр. Джозеф Пекстон збудував „Кришталевий палац” – грандіозний витвір каркасної архітектури, що став прикладом новітнього конструктивного рішення експозиційних залів. Лондонська виставка 1851 р. стала першою міжнародною виставкою, організованою з надзвичайним розмахом. „Рідкісне піднесене видовище, на якому згромадився цвіт промисловості різних країн, стане гордістю нашого століття”, – так відгукувалися про виставку журналісти [10, 422]. Австрія взяла активну участь у цій виставці та здобула загальне визнання своїми виробами, особливо віденськими меблями, виробами зі срібла, чеським склом тощо. „Austria beats us in all” („Австрія побиває нас у всьому”), – зізнався один із англійців журналістові, маючи на увазі, в першу чергу, легкі та вишукані меблі австрійських фірм, які принципово відрізнялися від традиційно масивних англійських виробів [11, 506]. Отже, лондонська виставка стала резонансною подією і, на наше переконання, пришвидшила організацію подібної виставки у Львові.

Ось що з цього приводу писала „Львівська газета” („Gazeta Lwowska”): „Виставка місцевих промислових і ремісничих (в оригіналі „рукотворних” – С.К.) виробів стає свідченням шляхетних обивательських зусиль і зичить краю гідне майбутнє. Уже зникло упередження, ніби-то ми у себе не маємо професійних майстрів у різних ремеслах, коли за такий короткий термін після оголошення виставки у ній взяв участь 81 учасник. Вони представили 650 завершених рукотворних і фабричних виробів. Можемо відтак сподіватися, що незабаром не буде потреби платити за подібні імпорتنі вироби. Детальний опис предметів залишаємо знавцям, а своїм обов’язком вважаємо поіменну згадку тих, на кого покладаємо наші надії” [12, 668]. Далі подано перелік усіх учасників із зазначенням їхнього ремесла та представленої продукції.

Серед більших виробників на виставці експонувалися: керамічний посуд і фаянсова піч цісарсько-королівської привілейованої фабрики фаянсу у Глинську Фрідріха Вольфа і спілки; сировина, рафінований цукор та горілка із цукрової фабрики у Глумачі; терпентинова олія, скляні вироби та скатертини з мануфактур князя Леона Сапіги; шкіра і сукно з мануфактур князя Альфреда

Потоцького; вироби цукрової фабрики в Ланцуті; шовк-сирець з шовкопрядів графині Теодозії Дідушицької. Але більша частина експонатів виставки – це власні вироби окремих ремісників. Серед них найчисельніше були представлені мосяжні вироби та вироби з бляхи таких майстрів, як Брухнальський, Іван Зубрицький, Андрій Галамбош, Ян Легаде, Августин Гільгартнер та Фердинанд Гендріх. Мосяжник Зигмунд Мозер виставив дзвони. Крім того, експонувалися ще парові котли, мідний і залізний посуд Карла Пітша і Венцля, позолочений келих бронзівника Зенкера і срібна тарілка золотаря Ханда, а також ювелірні вироби Олександра Бертоліно, Міхала та Йозефа Островських. Оригінальністю, мабуть, відзначався викутий з міді букет квітів Адольфа Фольмера з Тарнова. З металевих виробів було виставлено ще знаряддя для нарізання, терези, замки, рушниці та дубельтівки. Майстер, що виготовляв рушниці, – Табачковський виставив дамаскську зброю.

На виставці експонувалося багато виробів з дерева. Лаківник Каспер Бочковський виставив фаетон, Ян Балько – фортепіано, столярі Ян Кербер і Зак – письмові секретери, столяр Пастернак виготовив стіл, а Устянович – сервант. Виставлялися також тесля Піотровський та паркетник Бомбінський.

Доволі чисельно були представлені на виставці різноманітні вироби із тканин, мереживо і вишивка. Окрім виробів фабрики з пошиття постільної та столової білизни і гафтів, свої твори для виставки надали поодинокі майстри. Наприклад, учасниця з дуже промовистим прізвиськом – Францішка Нитка подала на виставку свої „коронки” (мереживо); Яжембінська зі Старого Сонча прислала вишивки та мереживо; Францішка Прилецька та Марія Гординська виставили мереживні покривала. Окрім них, вироби з тканин і вовни надали: фабrikанти Макс Даніель та Францішек Добровольський – столову білизну; Заклад добровільної праці – вовняні коци; Павліковський – звичайну овечу вовну, а кушнірка Анна Черник виставила хутро.

У виставці взяли також участь сідельники Йозеф Вольтер та Кароль Шнайдер, римар [13] Єжи Порт, жіноче взуття виставив швець Кароль Зенкевич, а чоловіче – Адальберт Дудзінський, Францішек Полуднівський та швець Повал. Свою майстерність демонстрували також інтролігатор, перукарі, миловари, годинникарі. Казимир Левицький виставив плетені кошики з Перемишля, Михайло Левицький – свої кондитерські вироби, а кулінар Жулкевський створив, мабуть, своєрідний кулінарний шедевр у вигляді моделі кав'ярні на Пісковій горі – дуже популярного місця літнього відпочинку львів'ян, який було відкрито у 1846 р.

На виставці експонувалися твори не лише декоративно-ужиткового, але й образотворчого мистецтва: чисельні графічні твори з видавництва при Оссолінеумі [14] та, особливо, з видавництва Піллерів, твори скульптора Ейтеля (Eitelle) [15] та дерев'яна скульптура сницаря Бужинського.

На жаль, ми не маємо змоги ані побачити, ані яким-небудь чином відтворити експозицію. Проте з великою долею вірогідності можна припустити,

що у стилістичному відношенні ті художні вироби, особливо, меблі, вироби з металу та тканини мали на собі вплив пізньоромантичного стильового напрямку – бідермаєра. Він відображав тенденцію наближення мистецтва до людини, до звичайного обивателя і споживача цього мистецтва. У цих творах втілювалась ідея комфорту, затишку, реалізовувались принципи співмірності, гарантувався емоційний контакт декоративного виробу і людини. Декоративно-прикладне мистецтво тієї епохи вперше відчувало на собі вплив науково-технічного прогресу та дало приклад їх продуктивної співпраці.

Висновки. Виставка промислів і рукоділля у Львові є вагомим епізодом для дослідження історії українського декоративно-прикладного мистецтва. По-перше, вона засвідчила наявність як ремісничого, так і мистецько-художнього осередку, який бачив необхідність публічної презентації власних виробів та демонстрації своїх творчих і виробничих можливостей. По-друге, вона дала дуже цікавий зріз середовища з професійної точки зору. По-третє, вона, безумовно, пробудила ширший інтерес та пришвидшила своєрідний „ренесанс” традиційних галицьких ремесел наприкінці XIX ст., зокрема, гончарства, ткацтва та вишивки. Нам видається слушною думка російської дослідниці Н. Мамонтової про те, що „національні художньо-промислові виставки здатні представляти історію розвитку художнього ремесла” [16, 211], а з ним і декоративно-прикладного мистецтва, і дизайну. Відтак тепер ми маємо підстави починати відлік історії львівської школи декоративно-прикладного мистецтва від 1851 року – року проведення першої художньо-промислової виставки.

Примітки:

1. Тут необхідно згадати такі праці: Максисько Т. С. 3 історії художньо-промислових шкіл Західної України XIX – початку XX століть // X наукова конференція ЛДПДМ за 1968 р.: Збірник матеріалів.–Львів, 1969. – С. 49-53; Боднар О., Кирчів Г. Перша в Україні художньо-промислова школа // Вісник ЛАМ. – Львів, 1994. – Випуск 5. – С.37-43; Нога О. П., Яців Р. М. Мистецькі товариства, об'єднання, угруповання, спілки Львова 1860 – 1998. – Львів: Українські технології, 1998; Нога О. П. Український стиль в церковному мистецтві Галичини кінця XIX – початку XX століть. – Львів: Українські Технології, 1999. – С. 6-14, 47-51; Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції. – Львів: Українські Технології, 2005. – 528 с. та ін.
2. Początek i historia wystawy przemysłowej // Gazeta Lwowska. – Lwów, 1851. – №118.
3. Jervis S. The Penguin dictionary of design and designers. – London: Penguin Books, 1984.
4. Spis dotychczasowych wystaw przemysłowych // Gazeta Lwowska.–Lwów, 1851.–№ 114.
5. Павловский И. Ф. Полтава 1802 – 1856 г. – Полтава, 1910.
6. Tomaszek E. Zbliżająca się dla całej monarchii wystawa płodów przemysłowości w Wiedniu i przemysłowość Galicyi // Gazeta Lwowska. – Lwów, 1844. – №127.
7. Tomaszek E. Zbliżająca się dla całej monarchii wystawa płodów przemysłowości w Wiedniu i przemysłowość Galicyi // Gazeta Lwowska. – Lwów, 1844. – №127.
8. Tomaszek E. Zbliżająca się dla całej monarchii wystawa płodów przemysłowości w Wiedniu i przemysłowość Galicyi // Gazeta Lwowska. – Lwów, 1844. – №128.
9. Поворотник – майстер, що виготовляв мотузки.
9. Nowiny // Gazeta Lwowska. – Lwów, 1845. – № 61. На жаль невідомо, вироби яких саме ремесел були представлені на виставці.

10. Anglia // Gazeta Lwowska. – Lwyw, 1851. – № 106.
11. Wyroby austriackie na wystawie Londyckiej // Gazeta Lwowska. – Lwyw, 1851. – № 127.
12. Wystawa przemyslowych i rękodzielnych wyrobów tutejszych // Gazeta Lwowska. – Lwyw, 1851. – № 167.
13. Римар – майстер, що виготовляв кінну упряж.
14. Оссолінеум (Заклад імені Оссолінських) – відкрита у Львові у 1817 р. наукова інституція, що провадила наукову і культурно-просвітницьку діяльність. При Оссолінеумі існувала друкарня і літографічна майстерня.
15. Очевидно, ідентичний з Полем Евтелем (1804-1889) або Павлом (Полем) Евтельє (Див.: Овсійчук В. А. Класицизм і романтизм в українському мистецтві. – К.: Дніпро, 2001. – С. 163; Рубан В. В. Образотворче мистецтво // Історія української культури: В 5 т. – К.: Наукова Думка, 2005. – Т.4., Кн.2: Українська культура другої половини ХІХ ст.–С. 1110).
16. Мамонтова Н. Н. Декоративное искусство между классицизмом и модерном (1830-1890 годы) // ХІХ век: целостность и процесс. Вопросы взаимодействия искусств. – Москва: Пинакотека, 2002.

Надійшла до редакції 15.04.2008